

* Ιππ. τὴν πρώτην του εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν τετιμημένον διδάσκαλον.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ. ΣΟΦΙΣΤΙΚΗ

"Ολος ὁ διάλογος εἶναι πολεμική κατὰ τῆς σοφιστικῆς. Ἀλλὰ ποὶν ἔξετάσωμεν τί ἦσαν οἱ σοφισταί, ἀνάγκη νὰ γνωρίσωμεν ὑπὸ τίνας συνθήκας ἀνεφάνησαν οὗτοι.

Μέχοι τῶν Περσικῶν τὸ κρατοῦν ἐν Ἐλλάδι παιδευτικὸν σύστημα ἀνεφέρεστο εἰς τὴν παράλληλον μόρφωσιν σώματος καὶ πνεύματος διὰ στοιχειωδεστάτης διδασκαλίας. Καὶ τὸ μὲν σῶμα ἡσκεῖτο διὰ τῆς γυμναστικῆς, τὸ δὲ πνεῦμα διὰ γραφῆς, ἀναγνώσεως καὶ ἀριθμήσεως. Οὐχ ἥττον ἐθεραπεύετο καὶ τὸ ἥθικόν, θρησκευτικόν, ἔθνικόν καὶ καλλιτεχνικὸν συναίσθημα διὰ τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς· οἵ μαθηταὶ ἀνεγίνωσκον χωρία ποιητῶν ἔξυμνοῦντα ἥρωας, οἵτινες προεβάλλοντο πρὸς μίμησιν ὡς πρότυπα ὑψηλῶν ἀρετῶν, ὡς καὶ χωρία ἔχοντα ἥθικὸν καὶ διδακτικὸν χαρακτῆρα. Ἡ κατ' ἔξοχὴν πηγὴ, ἐξ ἣς οἱ νέοι ἥντλουν τὴν μόρφωσιν αὐτῶν, ἦσαν ὁ Ὁμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος, οἵτινες ἐπιστεύοντο τόσον ἀλάθητοι, ὅστε οἱ Ἐλληνες ἐδέχοντο ὡς ἀληθὲς πᾶν ὃ, τι οὗτοι ἐδίδασκον. Ως ἥθικαι αὐθεντίαι πρὸς τούτοις ὑπελαμβάνοντο τότε καὶ οἱ νόμοι καὶ τὰ ἔθιμα. Ἀλλὰ τὰ πράγματα ἥρχισαν νὰ μεταβάλλωνται τὸ πρῶτον ἀπὸ τῆς 6. π. X. ἐκ.

Ἀρχαὶ τῆς φιλοσοφίας. Οἱ Ἐλληνες ἀποικοι τῆς Μ. Ἀσίας καὶ μάλιστα οἱ Ἰωνες, ἀνδρες φιλομαθεῖς, ἐρευνητικοὶ καὶ πολυμήχανοι, ἐπιδοθέντες εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν ἐνωρίς ἐπλούτησαν. Ἐν ταῖς ὁραις τῆς σχολῆς αὐτῶν καὶ ἐν τῇ ἀπολαύσει τοῦ πλούτου, ἀπηλλαγμένοι ἀλλων μεριμνῶν καὶ περισπασμῶν, ὑπὸ τὸν γελῶντα οὐρανὸν τῆς Ἰωνίας, πρὸ τῆς γοήσσης θαλάσσης τοῦ Αιγαίου, ἐν μέσῳ πολυθελγήτρου φύσεως, περιέφερον πλῆρες θαυμασμοῦ τὸ ἐταστικὸν αὐτῶν βλέμμα εἰς τὴν γύρῳ φύσιν καὶ ἀπορρίπτοντες ὡς παιδαριώδεις τὰς περὶ κοσμογονίας διδασκαλίας τοῦ Ἡσιόδου, διαποροῦντες ἥρωτησαν ἐαυτοὺς: Πῶς ἀρα συνέστη τὸ πάγκαλον αὐτὸν περιβάλλον, ἢ φύσις*, καὶ τίς ὑπῆρξεν ἢ πρώτη τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου ἀρχή;

* Ἡ παρατήρησις καὶ ἡ σκέψης ἐν τῇ πρώτῃ πτήσει αὐτῆς φέρεται, ὡς ἐν τῇ νηπιακῇ ἡλικίᾳ, πρὸς τὰ ἔξι, ὅπου ἔλκουν αὐτὴν αἱ ἐντυπώσεις τοῦ

Αἱ δοθεῖσαι ἀπὸ τῆς 6. ἐκ. π. Χ. ὑπὸ τῶν Ἱώνων καὶ ἄλλων εἰς τὸ ἔρωτημα ἀποκρίσεις ὑπῆρξαν ποικίλαι καὶ διάφοροι. Ὁ Θαλῆς ἐδέχετο ως πρώτην ἀργὴν καὶ αἰτίαν πάντων τὸ ὕδωρ, ὁ Ἀναξίμανδρος τὸ ἄπειρον, ὁ Ἀναξιμένης τὸν ἀέρα, ὁ Ἡράκλειτος τὸ πῦρ, ὁ Ἐμπεδοκλῆς πῦρ, ἀέρα, γῆν καὶ ὕδωρ, οἱ ἀτομικοὶ Λεύκιππος καὶ Δημόκριτος τὰ ἀτομα, ὁ Πυθαγόρας τοὺς ὀριθμοὺς καὶ ἄλλοι ἄλλα.

Ἀντιδράσεις. Διὰ τὰ ἀντιφατικὰ ταῦτα πορίσματα αἱ διάφοροι φιλοσοφικαὶ σχολαὶ ἤρχισαν νὰ δυσφημοῦν ἄλλήλας καὶ νὰ κλονίζουν τὸ κῦρος τῶν, διότι ἔκαστη ἴσχυροίζετο ὅτι μόνη αὐτὴ εἶχεν εὔρει τὴν ἀληθειαν, ὁ κυκεὼν δὲ τῶν πορίσμάτων τούτων καὶ ἡ τόλμη, μενδὲ ἡς προσέβαλλον τὰς παρὰ τῷ λαῷ κρατούσας δοξασίας περὶ κοσμογονίας καὶ ἄλλων προεκάλεσαν εἰς τὰς εὑσεβεῖς ψυχὰς ἐξ ἀντιδράσεως ἀμφιβολίαν καὶ δυσπιστίαν εἰς τὸ κῦρος αὐτῶν.

Ἄλλ' ἔτι μᾶλλον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνακοπὴν τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης κινήσεως ἡ ἀπὸ τῆς 5. π. Χ. ἐκ. δρμὴ τοῦ Ἑλλην. λαοῦ πρὸς νέους ἐκπαιδευτικοὺς δρίζοντας. Ἡ πανελλήνιος ἐκπαιδευσις, ἥτις μέχρι τῶν Περσικῶν περιωρίζετο εἰς τὰ στοιχειωδέστατα, γαλουχοῦσα τοὺς νέους μὲ τυφλὴν παιδικὴν εὐπιστίαν εἰς τοὺς μύθους καὶ εἰς τὰς ἀναποδείκτους κοσμογονίας Ὄμηρον καὶ Ἡσιόδων, ως καὶ ὁ μονθμερὴς περιορισμὸς τῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν μελέτην καὶ γνῶσιν τῆς φύσεως, δὲν ἦδύναντο πλέον νὰ ἴκανοποιήσουν τὰς ἀνάγκας τῶν νέων χρόνων. Ἡ ἐλευθέρα Ἑλλὰς εἶχε μεγαλυνθῆ, οἱ Περσικοὶ πόλεμοι καὶ ἡ πολιτικὴ ἥγεμονία τῶν Ἀθηναίων εἶχον δημιουργήσει πολλὰ μεγάλα περίπλοκα μεταπολεμικὰ προβλήματα (πρβλ. καὶ τῆς σημερινῆς μεταπολεμικῆς περιόδου τὰ μεγάλα προβλήματα), εἰς τὸ ὕψος τῶν ὅποιων ἔπειτε νὰ ἀναβιβασθῇ καὶ ἡ μόρφωσις τῶν Ἑλλήνων. Ἐπίσης εἰς πάσας τὰς πόλεις, δόπου ἐλειτούργουν φιλελεύθερα δημοκρατικὰ πολιτεύματα, οἱ φιλόδοξοι νέοι, εἰς τὰ ὅνειρα τῶν ὅποιων ἥνοιγοντο εὐρύτατοι δρίζοντες καὶ προσεμειδίων αἱ γλυκύτεραι τῶν ἐλπίδων, νὰ γίνουν ὅγιτρες καὶ δημαγωγοί, ἰστύνοντες τὸν κυρίαρχον δῆμον, ὕργων πρὸς εὐρυτέρους ἐκπαιδευτικοὺς δρίζοντας καὶ ὑσθάνοντο δσημέραι ἐπιτακτικωτέραν τὴν ἀνάγκην μιᾶς ὑψηλοτέρας καὶ εὐρυτέρας προπαιδεύσεως.

ἔξωτερικοῦ κόσμου, τῆς φύσεως. Ἐντεῦθεν ἡ πρώτη Ἑλληνικὴ (Ιωνικὴ) φιλοσοφία ὑπῆρξε φιλοσοφία τῆς φύσεως καὶ οἱ "Ιωνες φιλόσοφοι" φύομασθησαν φυσικοὶ ἡ φυσιολόγοι.

Τὸ καίριον ὅμως πλῆγμα κατὰ τῆς φιλοποφικῆς κινήσεως κατίνεγκον οἱ σοφισταί, οἵτινες ἐμφανισθέντες ἐν Ἑλλάδι καὶ μάλιστα ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν 5. ἑκ. π. Χ., κατὰ τὴν κρίσιμον ἴστορικὴν καμπήν τοῦ ἑλλην. βίου, ἐπηγγέλλοντο ὅτι δύνανται νὰ πραγματώσουν τὰ εὐγενῆ ταῦτα δινεῖσα τῆς νεολαίας.

ΣΟΦΙΣΤΑΙ

Τὸ δόνομα τῶν σοφιστῶν. Σοφιστὴς τὸ πάλαι ἐκαλεῖτο ὁ ἀσχολούμενος περὶ εἰδός τι σοφίας (*σοφίζομαι εἶμαι ἢ γίνομαι σοφὸς περὶ τι*), δῆκων γνώσεις τέχνης τινὸς ἢ πρακτικὰς ἢ θεωρητικὰς (Πρωτ. IV 7... ἐπιστήμων τῶν σοφῶν), διότι *σοφία* ἐσήμαινε τὴν ἀρετὴν (δεξιότητα) ἐν τινι τέχνῃ, ἀνάλογον δὲ καὶ τὸ *σοφός* οὗτος ὁ "Ομηρος Ο 412 ἀποδίδει τὴν σοφίαν εἰς ναυπηγόν, δὲ Αἰσχύλος Προθ. 62 ἀποκαλεῖ σοφιστὴν τὸν Προμηθέα διὰ τὰς τεχνικὰς ἐπινοίας του, δι᾽ ὃν προήγαγε τὸν ἀνθρώπινον πελιτισμόν. Ἄλλος δοσον ὁ βίος ἐγίνετο κατὰ μικρὸν πνευματικῶς τερος, ἢ σοφία κατὰ προτίμησιν ἐσήμαινε πνευματικὴν δεξιότητα καὶ ἐνέργειαν, ποιηταὶ δέ, ἀοιδοί, ὁμοφωδοί, μάντεις καὶ οἱ ἐπιὰ σοφοὶ καλοῦνται σοφισταί. Ἄλλα σοφιστὴς φυσικὸν ἥτο νὰ σημαίνῃ καὶ τὸν κατ' ἔξοχὴν διανούμενον, τὸν φιλόσοφον· οὗτος ἐκλήθησαν ὁ Πυθαγόρας, οἱ προσωχράτειοι φιλόσοφοι, ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, οἱ μαθηματικοὶ καὶ αὐτὸς ὁ "Αἰδης ὡς γοητεύων πρὸς ἑαυτὸν τὰς ψυχὰς διὰ τῆς καθαρικῆς σοφίας του. Καὶ τέλος ἐπεκράτησε σοφισταὶ νὰ καλοῦνται οἱ κάτοχοι σοφίας τινὸς καὶ ταύτην ἀντὶ χρημάτων μεταδίδοντες εἰς ἄλλους ὡς ἐμπόρευμα.

"Εχει δίκαιον ἀյα ὁ Πρωταγόρας καλῶν παλαιὰν τέχνην τὴν σοφιστικὴν VIII 23 κέ. καὶ δὲν δίδει εὑρύτερον πλάτος εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ σοφιστοῦ, ὃς θὰ ἐνόμιζε τις ἐκ πρώτης ὅψεως. Ἄλλα προϊουύσης τῆς ἴστορικῆς ἐξελίξεως διεκρίθησαν οὓσιωδῶς φιλόσοφοι καὶ σοφιστοὶ καὶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῆς διακρίσεως ταύτης ἐξετάζομεν ἐνταῦθα τὸν σοφιστάς.

Oἱ σοφισταί. "Ανδρες εὐφυεῖς καὶ πολυμήχανοι, δεινοὶ χειρισταὶ τῆς ὁγητοφικῆς ξιφομαχίας, ἔστρεψαν τὰς λεπίδας αὐτῶν πρωτίστως κατὰ τῆς φιλοσοφικῆς κινήσεως, ἰσχυριζόμενοι δτι, ἐάν ὑπῆρχεν ἀλήθεια, αὕτη περὶ παντὸς πράγματος ὕφειλε νὰ εἴναι μία, ἐν ᾧ οἱ φιλόσοφοι περὶ τῆς πρώτης ἀρχῆς τοῦ σύμπαντος

κατέληξαν εἰς πορίσματα ἀντιφατικώτατα. "Οθεν κατ' αὐτοὺς ἀλήθεια ἀπόλυτον κῦρος ἔχουσα δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ μόνον δόξαι, ἀλήθειαι σχετικαὶ καὶ ὑποκειμενικαὶ (διότι ἀληθὲς δι' ἕκαστον εἶναι δοῦτο εἰς αὐτὸν φαίνεται ως τοιοῦτον, ἐν φ δι' ἄλλον τὸ αὐτὸν δὲν εἶναι τοιοῦτον), καὶ ἀντὶ νὰ ματαιοπονῶμεν θηρεύοντες χιμαίρας καιρὸς νὰ στρέψωμεν τὰ βλέμματα περὶ τὸν ἀνθρωπὸν καὶ πρωτίστως εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὴν εὔδαιμονίαν ἡμῶν καὶ, ἀφ' οὗ διαφωτισθῶμεν ἵκανῶς περὶ τῶν μέσων, δι' ὃν θὰ ἐπιτύχωμεν τοῦτο, μορφώνοντες τὴν προσῆκουσαν περὶ τούτου γνώμην, νὰ προσπαθῶμεν ἐπειτα νὰ γενικεύωμεν τὰς δόξας ἡμῶν, πείσοντες καὶ τοὺς ἄλλους νὰ πιστεύουν ως δοθὸν καὶ ἀληθὲς δοῦτο εἰς ἡμᾶς φαίνεται ως τοιοῦτον καὶ χρησιμοποιοῦντες αὐτοὺς ως δργανατῆς εὔδαιμονίας ἡμῶν.

Τοιοῦτον φέροντες εἰς τὰς ἀποσκευὰς αὐτῶν πρόγραμμα, τὴν διαφώτισιν τοῦ πνεύματος τῆς Ἑλλάδος, περιήρχοντο τὰς διαφόρους πόλεις αὐτῆς καὶ κατὰ προτίμησιν τὰς μεγαλυτέρας*, ἐνεφανίζοντο ἐν πολυτελεῖ περιβοήῃ (πορφύρᾳ) καὶ ἀξιώματι καὶ ἐπηγγέλλοντο ἀντὶ ἀδροτάτων διδάκτρων διὰ πομπωδῶν φράσεων τὸν διδάσκαλον ὑψηλοτέρας ἐγκυκλοθπαιδικῆς μορφώσεως, καὶ δὴ τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς, ἣς ἡ κτητοις θὰ καθίστα αὐτοὺς δεξιοὺς οἰακοστρόφους καὶ τοῦ ἴδιου οἴκου καὶ τῆς πολιτείας, ἀγαθοὺς οίκονόμους τοῦ οἴκου καὶ δεινοὺς λέγειν τε καὶ πράττειν τὰ τῆς πό-

* 'Αλλ' ἡ πόλις, ἡτις μάλιστα ἐσαγήνευεν αὐτούς, ἵσαν αἱ 'Αθῆναι.' Αν καὶ ἡ πόλις μέχοι τῆς δ. ἐκ. π. Χ. εἶχε μείγει ἀμέτοχος τῆς μεγάλης φιλοσοφικῆς κινήσεως, ἡτις ἀπὸ τῆς 6. ἐκ. π. Χ. μεγαλειωδῶς ἐξειλίσσετο, καὶ πρὸ τοῦ Σωκράτους οὐδένα ἄλλον φιλόσοφον εἶχε παραγάγει. ὅμως τὸ ἔδαφος ἥτο γόνιμον διὰ τὴν μεταρρύθμισιν, διότι ἡ πόλις ἀποβᾶσα μετὰ τὰ Περσικὰ τὸ πολιτικὸν κέντρον τῆς Ἑλλάδος παρεσκευάζετο διὰ τῆς καλλιτεχνικῆς δραστηριότητος τῶν πολιτῶν ἐν τῷ δράματι, τῇ ἀρχιτεκτονικῇ καὶ τῇ γλυπτικῇ, αἵτινες ἐπὶ Περικλέους ἀνηλθον μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος; εἰς τὸ ὕψος κλασσικῆς τελειότητος, νὰ γίνῃ καὶ τὸ πανελλήνιον πνευματικὸν κέντρον. "Οθεν δὲ δοῦτος Ἀναξαγόρας πρῶτος ἐπεδήμησεν ἐκεῖ περὶ τὸ 460 π. Χ. (μετὰ τὴν Ιων. ἐπανάστασιν, ἡτις ἐφυγάδευσεν ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα τὴν φιλοσοφίαν) καὶ μετ' αὐτὸν ἄλλοι φιλόσοφοι, ἥρξατο καὶ ἐκεῖ ἀφυπνιζομένη ἡ ὁρμὴ πρὸς τὴν φιλοσοφικὴν σκέψιν καὶ δοῦτος πολυκίνητος πνευματικὸς βίος τῆς πόλεως εἶλκεν ως μαγνήτης καὶ τοὺς σοφιστάς, ὃν Ἰππίας δοῦτος Ἡλεῖος ἐκάλει αὐτὴν Πρωτ. XXIV 9-τῆς Ἑλλάδος αὐτὸν τὸ πρυτανεῖον τῆς δοδίας (πρβλ. καὶ Περικλ. ἐπιτάφιον σ. 55-6 ἡμετ. ἐκδ.). Διὰ τούτων ἡ πόλις τῶν Αθηνῶν ἀπέβη τὸ κέντρον τῆς νέας παιδαγωγικῆς κινήσεως.

λεως (Πρωτ, ΙΧ 44 κέ.): ‘Η ἐπίσκεψις αὐτῶν εἰς τὰς πόλεις ἐπανηγυρίζετο ως δημοτελής ἔθοτή, ἔξενίζοντο ἐν τοῖς πλουσιωτάτοις οἶκοις τῶν πόλεων, οἵ φιλόδοξοι νέοι τῶν καλυτέρων οἰκογένειῶν συνέρρεον πανταχόθεν περὶ αὐτούς, πανταχοῦ ἀνεζητοῦντο καὶ είστιωντο καὶ ἀπέδρεπον τιμᾶς καὶ χρυσίον τόσον, ὃσον οὐδεμιᾶς ἄλλης τέχνης ἢ ἐπιστῆμης θεράποντες. Ἐσμὸς νεαρῶν θαυμαστῶν παρηκόλουθει αὐτοὺς εἰς τὰς ἀποδημίας των, καὶ θεὶ μαθηταὶ κεχηνότες μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας ἡκροῶντο αὐτῶν. Ὅπου δημοσία διδασκαλία αὐτῶν ἔκει ἢ συρροή ἀφάνταστος. Ἐνθουσιασμὸς τῶν νέων, γενικὴ συγκίνησις. Ο κόσμος ἐφαίνετο ὅτι ἀνεκαίνιζεται. Ἀπολύτρωσις ἀπὸ τοῦ ἐφιάλτου σκωληκοβρώτων παραδόσεων· πνοή ἐλευθεροδοξίας ἀνέψυχε τὰ ἀπολυτρούμενα ἐκ τοῦ ἄχθους στήθη. Νέοι χρόνοι ὑποφώσκουσιν· ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννησις. Δεῦτε λάβετε φῶς· μακρὰν οἱ ἀρτηριοσκληρωτικοί· ἐμπρὸς οἱ modernes· εἰς αὐτοὺς ἀνήκει τὸ παρόν καὶ τὸ μέλλον!

**Αλλὰ τὰς ἀρχὰς καὶ τὸ πρόγραμμα τῶν σοφιστῶν θὰ γνωρίσω-
μεν ἀκριβέστερον, ἔξετάζοντες τὸν σπουδαιότατον καὶ γεραρώτατον
ἀντιπρόσωπον αὐτῶν, τὸν Πρωταγόραν, δοτις καὶ πρῶτος ἔχοησι-
μοποίησε τὴν λ. σοφιστὴς πρὸς δῆλωσιν τοῦ ἐπαγγέλματός του
Πρωτ. VII 23 κ. 52, XXXIII 20, καὶ εἴτα τοὺς ἄλλους.**

ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ. Ὁρμώμενος ἀπὸ τοῦ δόγματος τοῦ Ἡρακλείτου δι τὰ πάντα δεῖ ισχυρίζετο δι τὴν ἀλήθειαν δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ μόνον φαινόμενα, δηλ. δι τι αἱ αἰσθήσεις παρουσιάζουσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον δι τι ἔκαστος βλέπει, ἀκούει κλπ. τοῦτο εἶναι ἀληθὲς δι τοῦτόν. Καὶ ἐπειδὴ αἱ αἰσθήσεις μεταβάλλονται κατὰ τὰς ἡλικίας καὶ κατὰ τὴν ἄλλην τοῦ σώματος κατασκευήν, διότι η ὕλη συνεχῶς δεῖ, ἀλλοιοῦται, συμπίπτει τὸ αὐτὸ φαινόμενον εἰς ἄλλον μὲν νὰ φαίνεται οὕτως, εἰς ἄλλον δὲ ἄλλως π. χ. δι αὐτὸς ἀηρεὶς μὲν τὸν ἥιγῶντα φαίνεται ψυχρός, εἰς δὲ τὸν πυρέσσοντα θερμός, καὶ δι αὐτὸς χυμὸς εἰς μὲν τὸν ὑγιανέ γλυκύς, εἰς δὲ τὸν νοσοῦντα πικρός. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον τὸ αὐτὸ φαινόμενον ἄλλοτε ἄλλην ἐντύπωσιν ἔμποιει. Ἐντεῦθεν πάντα τὰ φαινόμενα, διποσδῆποτε καὶ ἀν φαίνωνται εἰς ἡμᾶς, εἶναι δι τὴν ἡμᾶς ἀληθῆ, ἐν φαίνομενα δι τὸν ἄλλους εἶναι ψευδῆ. Ὅθεν πάντα τὰ φαινόμενα εἶναι ἄμα μὲν ἀληθῆ, ἄμα δὲ ψευδῆ, διότι τὸ φαινόμενον Α διὰ τὸν Χ ἀληθεύει, ἐν φαίνομενον Β διὰ τὸν Ψ ἀληθεύει τὸ φαινόμενον Β· οὕτω καὶ τὸ Α διὰ τὸν Χ καὶ τὸ Β διὰ τὸν Ψ ἀληθεύονται, ἀλλ' ἄμα καὶ ψεύδονται τὸ Α διὰ τὸν Ψ καὶ τὸ Β διὰ τὸν Χ. **Πάντων ἄρα χρημάτων**

μέτρον ἀνθρωπος τὸ πολύκροτον δόγμα τοῦ Πρωταγόρου, τὸ κεφάλαιον καὶ ἡ ἴδια γραμμὴ τῆς ὅλης σοφιστικῆς. Οὕτως ἀντὶ ἀληθείας ἔχουσης γενικὸν καὶ ἀπόλυτον κῦρος ἀναγνωρίζει τὴν αὐθαίρετον δόξαν τοῦ καθ' ἔκαστον ἀνθρώπου ὡς κριτήριον, ὥπο τὴν κρίσιν τοῦ ὅποίου θὰ ὑποβάλλωνται ἐφεξῆς οἱ θεσμοὶ τῆς πολιτείας, τὸ καθεστώς τῆς φροντίδος, τὰ ἔθιμα τῆς οἰκογενείας καὶ ἐν γένει ὅλος ὁ ὑφιστάμενος κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς κόσμος. Συλλήβδην τὸ δόγμα τοῦ Πρωτ. Θεωρητικῶς μὲν σημαίνει: "Ἐκαστον εἶναι δ, τι εἰς ἔκαστον φαίνεται, πρακτικῶς δὲ: *Ἐπιερέπεται εἰς ἔκαστον δ, τι ἀρέσκει εἰς αὐτόν. (*Ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὗτη ἀναιρεῖ εἴασταν ἀληθείαν, οὕτω δὲ καὶ τὴν ἴδιαν ἔκαυτῆς.)

ΠΑΝΔΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ Η. ΜΟΝΗΣ

Ἐντεῦθεν ἀντλεῖ ὁ Πρωτ. τὸ κῦρος τοῦ παιδευτικοῦ αὐτοῦ ἐπαγγέλματος. Ἐφ' οὖ πάντων χρημάτων μέτρον ἀνθρωπος, οἱ δὲ ἀνθρωποι μυριοτρόπως διαφέρομεν εἰς τὰς δόξας ἡμῶν, ἀδύνατον δὲ νὰ ὑπάρξῃ γνῶσις ἔχουσα καθολικὸν κῦρος καὶ δεσμεύουσα πάντας τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἐντεῦθεν ἀπειλεῖται νὰ ἐπακολουθήσῃ πόλεμος πάντων κατὰ πάντων, σύγχυσις, ταραχή, διαρκῆς ἐπανάστασις ἐν τῇ πράξει καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ, διότι ὅτι ἐγὼ νομίζω δίκαιον ἄλλος τῷ αὐτῷ δικαιώματι νομίζει ἄδικον, ἀνάγκη πρὸς πρόληψιν τῆς γενικῆς ἀναρχίας νὰ ὑπάρχῃ ὁ σοφὸς ἀνήρ, διστις τὴν νοσηρὰν τῆς ψυχῆς ἔξιν τῶν ἄλλων νὰ μεταβάλλῃ εἰς ὑγιαῖ καὶ χρηστήν, διότι αὕτη εἶναι ἡ καλυτέρα (ἀντίφασις τοῦ Πρωτ.: κατὰ τὴν κρίσιν τίνος θὰ εἶναι ἡ καλυτέρα;), πείθων τοὺς πολίτας νὰ δεξάζωσιν ὡς δίκαια τὰ χρηστὰ ἀντὶ τῶν πονηρῶν, διδάσκων τὴν πολιτικὴν ἀρετὴν (μόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος καὶ πρακτικὴν δεξιότητα περὶ τὸν οἰκογενειακὸν καὶ πολιτικὸν βίον). Ὁθεν ὁ σοφιστὴς διαπαιδαγωγῶν οὗτοι τοὺς πολίτας καὶ σοφὸς εἶναι καὶ ἄξιος πολλῶν χρημάτων, ἀν καὶ ὑπάρχουν διάφοροι βαθμοὶ τῆς σοφίας ταύτης.

Αλλ' δ Πρωτ. γενικεύων ἔτι μᾶλλον τὴν ἴδιαν δεξιότητα καὶ σύμφωνος πρὸς τὸ δόγμα αὐτοῦ »Πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος« ἐπηγγέλλετο καὶ τὸ πολύκροτον ἔκεινο τὸν **ἥτεω λόγον κρείττω ποιεῖν**, διτι ἔχει τὴν δύναμιν νὰ παριστῇ τὸ ψεῦδος ὡς ἀληθές, τὸ ἄδικον ὡς δίκαιον, τὸ ἀπίθανον ὡς πιθανόν, καὶ διὰ τοῦτο ἐθεράπευε τὴν ὁητορικὴν καὶ ἐσπουδαῖς περὶ τὴν γλῶσσαν, διότι ταῦτα θὰ ἥσαν τὰ ὅπλα, δι' ὃν θὰ ἥδυναι τὸ πείσγι τοὺς ἀκροατάς του. **Ἐπειδὴ** μάλιστα κατὰ τὸ δόγμα αἵ τοῦ ἀλήθεια δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ δι' ἔκαστον εἶναι ἀληθὲς δ, τι εἰς αὐτὸν φαίνεται ὡς τοιοῦτον, δυνάμεινα

πρὸς πάντα ἴσχυρισμὸν νὰ ἀντιτάξωμεν τῷ αὐτῷ δικαίῳ καὶ τὸν ὅλως ἀντίθετον ἴσχυρισμόν, διότι οὐδὲν ὑπάρχει, τοῦ δποίου τὸ ἀντίθετον νὰ μὴ δύναται νὰ εἶναι ἀληθές. Ὅθεν ἐδίδασκε· τοὺς μαθητὰς δτι δύνανται περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου νὰ ἔχωσι δύο δλῶς ἀντιθέτους γνώμας καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος νὰ γράφωσι δύο ὁγηρικοὺς λόγους δλῶς ἀντιφάσκοντας πρὸς ἀλλήλους (π. χ. ἐγκώμιον καὶ ψόγον^τ Ἐλένης κλπ.), ἀμφοτέρους ἀληθεῖς, διδάσκων ἀμαῶτι ἔκεινος θὰ ἔχῃ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐπιβολήν, δστις κέκτηται τὴν τέχνην διεύστροφου λόγου νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς ἄλλους τὴν γνώμην τούς καὶ τὴν θέλησίν του. Περὶ πάντων τούτων ἐπραγματεύετο ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ, δπερ ἐπεγράφετο **Ἀλήθεια ἢ Καταβάλλοντες, οὐδὲν ἀρχῆ**: *Πάντων χρημάτων μέτρου ἀνθρώπος τῷ μὲν δντων ως ἔστι, τῶν δὲ μὴ δντων ως οὐκ ἔστι, καὶ ἐν ἐτέρῳ συγγράμματι αὐτοῦ ταῖς Ἀντιλογίαις, ὃν τὸ περιεχόμενον ἐξετίθετο ἐν ὁγηρικοῖς λόγοις καὶ ἐν διαλόγῳ καὶ ἀπετέλει τὴν παλαιάστραν τῆς Πρωταγορείου ἐριστικῆς* κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τούτων ἔχουσι συνταχθῆ ὑπὸ τοῦ Εὑριπίδου αἱ λογομαχίαι τῶν τραγῳδιῶν αὐτοῦ, *Ικ.* 195 κέ. περὶ πεσσιμισμοῦ, 403 κέ. περὶ μοναρχίας καὶ δημοκρατίας, *Μηδ.* 546 (*ἄμιλλα λόγων Ἰάσονος καὶ Μηδείας*), *Φοιν.* 499 κέ., *Ορ.* 491 κέ.

Κοινωνία—Πολιτεία. Εἴδομεν τὸν ὥραῖον μῆθον τοῦ Πρωταγόρου περὶ τῆς δημιουργίας τῶν ζώων καὶ τοῦ ἀνθρώπου, δστις ἀνευ τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς ἵτο ἀδύνατον νὰ συντηρηθῇ· διὰ τοῦτο δ θεὸς ἔδωκεν εἰς πάντα ἀνθρωπον τὴν δομὴν πρὸς τὸ δίκαιον καὶ τὴν εὐλάβειαν πρὸς τὸ ἀδικον (δίκην καὶ αἰδῶ). Οὗτω διδάσκει δ Πρωτ. δτι ὑπάρχει φυσικὸν δίκαιον, δπερ ὅμως δὲν διακρίνει τοῦ θετοῦ. Ἀλλ ἀνάγκη ἡ φυσικὴ αὕτη δοτὴ νὰ ἀναπτυχθῇ διὰ διδασκαλίας, δι’ ἣς δυνάμεθα κατὰ τὰς ἀρχάς του νὰ γεννήσωμεν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἄλλων δόξας περὶ ἀρετῆς οἵας ἡμεῖς θέλομεν· διὰ τοῦτο ἐδίδασκεν: *Ἄπὸ νεότητος ἀρξαμένους δεῖ μανθάνειν.* Ἀλλὰ καὶ ἡ διδασκαλία τότε μόνον καθίσταται καρποφόρος, δταν βοηθῆται ὑπὸ τῆς φύσεως (φυσ. προδιαθέσεως) καὶ τῆς φυσικῆς ἀσκήσεως: *Φύσεως καὶ ἀσκήσεως διδασκαλία δεῖται.* Καὶ παρέβαλλε τὴν δρᾶσιν τοῦ παιδαγωγοῦ πρὸς τὴν τοῦ γεωργοῦ: *Δὲν θάλλει ἡ μόρφωσις ἐν τῇ ψυχῇ, ἐὰν δὲν προχωρήσῃ τις εἰς μέγα βάθος.* Περὶ τούτων ἐπραγματεύετο ἐν ταῖς συγγραφαῖς αὐτοῦ *Περὶ τῆς ἐν ἀρχῇ καταστάσεως καὶ Περὶ ἀρετῶν, ὃπου ἐπραγματεύετο καὶ περὶ τοῦ διδακτοῦ τῆς ἀρετῆς.*

Θρησκεία. Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ *Περὶ θεῶν* ἡρχετο : *Περὶ μὲν θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι οὐθὲν ὡς εἰσὶν οὐθὲν ὡς οὐκ εἰσὶν οὐθὲν ποῖοι τινες ιδέαν πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι, ἢ τε ἀδηλότης καὶ βράχὺς ὥν δβίος τοῦ ἄνθρωπου.* 'Αλλ' ὑπὸ τὰς αἰδήμονας ταύτας δηλώσεις προβάλλει περικεκαλυμμένη ἢ διμολογία τοῦ Πρωτ. δτι καὶ ἡ θρησκεία εἶναι πολιτικὸν δημιουργῆμα τοῦ ἀνθρώπου, ἀφ' οὗ οὐδὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ πάντα εἴναι δημιουργήματα τῆς φαντασίας τοῦ ἀνθρώπου· δὲν ἔσχεν διμωρός τὸ θάρρος διαρρήδην νὰ κηρύξῃ τοῦτο. Οὐχ ἡτον διὰ τὰς ιδέας του ταύτας ἔχαρακτηρίσθη ὡς ἄθεος καὶ κατεδιώχθη.

Γλῶσσα. 'Ο Πρωτ. ἐθεράπευσε δι' οὓς λόγους εἴπομεν καὶ τὴν γλωσσικὴν ἐπιστήμην γενόμενος ὁ πατὴρ τῆς Γραμματικῆς. Πρῶτος εἰσήγαγε τὰ ὄντα τῶν τριῶν γενῶν (ἄρρενα, θῆλεα καὶ σκεύη), διέκρινε τοὺς χρόνους (χρόνον μέρη), τὰς τέσσαρας ἐγκλίσεις, εὐχωλὴν (εὐκτικήν), ἐρώτησιν (ὑποτακτικήν;), ἀπόκρισιν (δριστικήν), ἐντολὴν (προθεστικήν) μετὰ τῶν ἀντιστοίχων τύπων τῶν ἀπλῶν προτάσεων, ἀ ἐκάλει πυθμένας λόγων, ἢ συμβολὴ αὐτοῦ ὑπῆρξε μεγάλη εἰς τὴν δρθοέπειαν καὶ δνομάτων δρθότητα, περὶ δὲ τῆς γλώσσης ἔφερόνει δτι δὲν ἀνεφάνη φύσει (ἐκ θεοῦ), ἀλλ' ὑπῆρξε δημιουργῆμα συμβάσεως τῶν ἀνθρώπων, νόμῳ.

ΙΠΠΙΑΣ. Περιεβάλλετο πορφύραν καὶ ἔσεμνύνετο δτι ἡδύνατο νὰ διδάσκῃ πάντοτε καὶ νὰ περὶ πάντων. 'Υπῆρξεν ὁ πρῶτος σοφιστὴς ὁ ἀσυγόλογος καὶ περὶ τὴν φύσιν. Κατὰ τὰς περὶ φυσικοῦ δικαίου ἀρχὰς τοῦ 'Ιππ., ἀς κατόπιν συνεμερίσθησαν καὶ συνεπλήρωσαν πάντες οἱ ἄλλοι σοφισταί, δίκαιον, διάκρισις τάξεων, ἥθη, πολιτεία καὶ ἐθνικότητες, θρησκεία, δὲν εἶναι μόνιμοι καὶ ἔγκυροι ἀλήθειαι, ἀφ' οὗ π. χ. αὐτοὶ οἱ νομοθετοῦντες τοὺς γραπτοὺς νόμους μετανοοῦντες μεταβάλλουσιν αὐτούς, ἀλλ' αὐθαίρετα τῶν ἀνθρώπων κατασκευάσματα, ἀντιφάσκοντα πρὸς τοὺς πανισχύρους ἀγράφους νόμους, τύραννοι παραβιάζοντες τὸ φυσικὸν δίκαιον, τὴν πραγματικὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, τὴν ἀενάως ὅρεοντας καὶ ἀλλοιούμενην φύσιν, ὅπως βλέπομεν καὶ ἐν τῇ ἀενάως ἀλλοιούμενῃ πραγματικῇ τοῦ κόσμου ὅψει, καὶ πολὺ πρὸ τοῦ Rousseau, Goethe καὶ Schiller ἐκήρουξεν ὁ 'Ιππ. τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν φύσιν. Αὕτη δὲν ἐδημιούργησε δόγματα, κανόνας καὶ παραδόσεις, ἀλλὰ μόνον ἀτομα, ωπλισμένα διὰ συναίσθημάτων καὶ βουλήσεως καὶ κατέχοντα τὸ μέτρον τῆς ἀξίας τῶν πραγμάτων, δημιουργούς καὶ δυθμιστὰς τῶν σχέσεων τῆς ζωῆς, ἢ δὲ ἀληθῆς φύσις τοῦ ἀνθρώπου δείκνυται ἐν τῇ

ἀπολαύσει τῆς ἡδονῆς καὶ τῇ ἀποφυγῇ τῆς λύπης. Ὅθεν ἐρρέτωσαν ἐκ τοῦ λεξικοῦ ἡμῶν τὸ δφείλειν καὶ τὸ υποκύπτειν εἰς ὑπερατομικὰς ἀξίας τοιοῦτόν τι δὲν ἀπαντᾷ ἐν τῇ φύσει.

Ἄπησχολήθη καὶ περὶ τὴν ἀρετὴν καὶ ἡθικήν, διότι ἐν τῷ Τρωικῷ διαλόγῳ του ἐποιεῖ τὸν γέροντα Νέστορα παραδίδοντα ἐκ τῆς ώρίμου πείρας του εἰς τὸν νεαρὸν Νεοπτόλεμον μαθήματα περὶ βίου κατευθυνομένου πρᾶξ ἔντιμον δρᾶσιν.

Καὶ οὗτος, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ σοφισταί, ἀποδίδει σημασίαν εἰς τὴν ὁητορικὴν καὶ τὴν γλῶσσαν, διὸ καὶ ἐπραγματεύετο περὶ ὄντων καὶ ἀφορούμενων καὶ γραμμάτων ὀρθότητος. Τὰ προτίστα τῆς μεγάλης πολυτιμοσύνης του εἶχεν ἀποταμιεύσει ἐν μεγάλῳ ἔργῳ του τῇ συκαγωγῇ.

ΠΡΟΔΙΚΟΣ. Ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ἦτο τὸ μὲν ἡθική, ἀφορῶσα τὴν ἀρετὴν, τὸ δὲ γλωσσικὴ ἀφορῶσα τὴν ὀρθοέπειαν καὶ ἀκριβολογίαν. Πολύχροτος ἦτο ὁ Ἡρακλῆς αὐτοῦ πρὸ τῆς Ἀρετῆς καὶ τῆς Κακίας ἐκ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ τῶν Ὁρῶν.

Ἐν φένταις ὅτι δὲν ἀφίστατο τῆς παραδεδομένης ἡθικῆς, ἐν τούτοις ἐφρόνει περὶ τῶν θεῶν ὅτι οἱ παλαιοὶ πάντα τὰ ὠφελοῦντα τὸν βίον ἡμῶν, ἥλιον, σελήνην, ποταμούς, κρήνας κλπ. ἐθεοποίησαν διὰ τὴν ἀπ' αὐτῶν ὠφέλειαν· οὗτως ὁ σῖτος ὀνομάσθη Δημήτηρ, ὁ οἶνος Διόνυσος, τὸ ὕδωρ Ποσειδῶν, τὸ πῦρ Ἡφαστος κλπ.

ΓΟΡΓΙΑΣ. Περιεβάλλετο μεγαλοπρεπῇ περιβολῇ, ἔστησεν εἰκόνα ἔαυτοῦ χρυσῆν ἐν Δελφοῖς, αἱ ἐπιδείξεις αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις ἐθεωροῦντο ὡς δημοτελῆς ἔιστη καὶ ἐπηγγέλλετο ὡς ὁ Ἰππίας ὅτι ἡδύνατο ἐκ τοῦ προχείρου νὰ πραγματευθῇ οἰονδήποτε θέμα προέβαλλον εἰς αὐτὸν οἱ ἀκροαταί, διεξάγων πρὸς αὐτοὺς ἀγῶνα λόγων ἐν μακρῷ μᾶλλον ἡ βραχεῖ λόγῳ Πρωτ. XXII 14-20. Ἀρνεῖται καὶ οὗτος ὡς ὁ Πρωτ. τὴν ὑπαρξιν ἀληθείας διδάσκων ὅτι : Οὐδὲν ὑπάρχει· καὶ ἂν ὑπάρχει δὲν εἶναι νοητόν· καὶ ἂν εἴναι νοητόν δὲν εἶναι διδακτόν. Ἀλλ' ὁ Γοργίας τὰ μέγιστα συνέβαλεν εἰς τὴν τεχνικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ὁητορικῆς, γενόμενος ὁ πατὴρ τῆς ἐντέχνου ὁητορείας.

ΔΙΑΦΟΡΑΙ ΣΟΦΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Ἐμβαθύνοντες ἡδη εἰς τὰ προειρημένα καὶ συμπληροῦντες αὐτὰ παρατηροῦμεν ὅτι οὖσιώδεις διαφοραὶ ὑφίστανται μεταξὺ φιλοσο-

φίας καὶ σοφιστικῆς: α') εἰς τὸ ὑποκείμενον τῆς διδασκαλίας, β') εἰς τὰς μεθόδους αὐτῆς καὶ γ') εἰς τὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας ἔκατέρας.

A'. *Ὑποκείμενον τῆς διδασκαλίας.* Ἐνῷ οἱ Ἱωνες φιλόσοφοι ἡσχολοῦντο περὶ τὴν φύσιν, εἰς τὴν κατ' αὐτοὺς ἀνήκει καὶ ὁ ἀνθρωπος μόνον ὡς ἴωικὴ οὐσία, οἱ σοφισταὶ ὡς ὑποκείμενον τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν ἔχουσι τὸν ἀνθρωπὸν καὶ τὰς ἐκδηλώσεις τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ φύσεως ἐν τῷ διανοεῖσθαι, λέγειν καὶ δρᾶν, ἥτοι τὸ σύνολον τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν, τὰ δποῖα ἐδημιούργησεν ἡ ἀνθρωπότης, γλῶσσαν, θρησκείαν, ποίησιν, διαλεκτικήν, ὅτορικήν, ἡθικὴν καὶ πολιτικήν, συλλήβδην τὸν πολιτισμὸν καὶ τὸν ἀτομικὸν καὶ τὸν κοινωνικόν.

Μέχρι τῶν Περσικῶν οἱ Ἑλληνες κριτήριον τῶν λόγων καὶ πράξεων αὐτῶν εἶχον τὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις τοῦ ἔθνους, τοὺς νόμους καὶ τὰ ἔθιμα τῆς πατρίδος καὶ ὡς πρὸς εὐαγγέλιον συνεμορφοῦντο πρὸς ταῦτα, πιστεύοντες αὐτὰ ὡς ἀποκάλυψιν τῶν θεῶν (πρβλ. τὰς ὅμηρ. θέμαστας) καὶ διὰ τοῦτο ἔχοντα γενικὸν καὶ ἀπόλυτον κῦρος ἐν τῷ κόσμῳ. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐπὶ μᾶλλον ηὔρινετο ὁ γεωγραφικὸς ὄρεῖςων καὶ ἐγνωρίζετο εἰς τοὺς Ἑλληνας ὁ γεραρὸς πολιτισμὸς τῆς Ἀνατολῆς καὶ λαοὶ νέοι μὲ τὰ ἰδιόρρυθμα ἔθιμα αὐτῶν καὶ τὸν ἀρχέγονον πολιτισμὸν των, ἤρχισε γὰρ ὑποβόσκῃ ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν ἡ ἀμφιβολία: Ἐὰν αἱ παραδόσεις ἦσαν θεία ἀπόκαλυψις, δὲν ἔπειρε τότε νὰ εἴναι αἱ αὗται διὰ πάντας τοὺς λαούς; (πρβλ. Εὑρ. Φοιν. 449.. Εἰ πᾶσι ταῦτον καλὸν ἐφυ σοφόν θ' ἄμα, Οὐκ ἦν ἀν ἀμφίλεκτος ἀνθρώποις ἔρις. Νῦν δ' οὐδὲ διδούσι τοῖς ἶσον βροτοῖς Πλὴν δνόμασιν, τὸ δ' ἔργον οὐκ ἔστιν τόδε.) Εἰς τοῦτο συνέτεινε καὶ ἡ μετὰ τὰ Περσικὰ πτῆσις τοῦ ἐλλην. πνεύματος, ἡ ἀπορροίπτουσα τοὺς πτωχοὺς μύθους καὶ τὰς ἀναποθείκτους κοθεμογονίας, τὴν τυφλὴν παιδικὴν εὐπιστίαν εἰς τὰς ἐπισφαλεῖς παραδόσεις. Καὶ τότε προβάλλει ἡ σοφιστικὴ ὑποβάλλουσα πάντας τοὺς θεσμοὺς τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ἀπὸ τοῦ βασιλέως τῶν θεῶν μέχρι τοῦ ταπεινοῦ δούλου, πρὸ τοῦ βαρέος προβλήματος: Πᾶσαι αὗται αἱ διατάξεις καὶ οἱ θεσμοὶ ὑφίστανται φύσει (εἴναι θεόσδοτοι) ἢ εἴναι προϊόντα συνθήκης (ὑφίστανται νόμῳ, θέσει), κατασκευάσματα τοῦ ἀνθρώπου;

B'. *Μέθοδος.* Ἐκαστος τῶν φιλοσόφων ἐδημιούργησεν ἴδιαν θεωρίαν ἐξηγοῦσαν τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου. Ἐκ τῆς θεωρίας ταύτης τῆς εὐρεθείσης ἐπὶ τῆς θεωρητικῆς ὅδοῦ (πειράματα τότε δὲν

Δ. Ν. Γουδῆ.—Πλάτωνος Πρωταγόρας

σηγίγοντο) ἔξητουν νὰ ἔξηγήσωσι τὰ καθ' ἔκαστον φαινόμενα τῆς φύσεως, τὴν οὐσίαν καὶ τὴν κίγησιν τῶν ὀπατέρων, τὰς ἴδιότητας τῶν μετάλλων, ὅπως αὗται ὑπέπιπτον εἰς τὴν παρατήρησιν, καὶ ἄλλα ἀνάλογα, τὰ δὲ πορίσματα τῶν μελετῶν αὐτῶν μετέδιδον εἰς τοὺς συγχρόνους ἐν ἔξαμετροις ἢ ἔλεγείοις. Ἡ μέθοδος λοιπὸν τῆς φιλοσοφίας ἡτο **ἐπαγωγική** (αρχική).

Ἄλλος ἀπειδὴ αἴθεωρεῖαι αὐτῶν αἱ ἀκολουθοῦσαι τὴν θεωρητικὴν ὁδὸν ἥσαν ἀντιφατικαὶ καὶ ἡ πίστις εἰς τὴν ἀσφάλειαν αὐτῶν ἢ πὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐκλονίζετο, οἵ ασφισταὶ ἀπέσχον κατ' ἀρχὴν γὰ προχωρήσωσι μέχρι τῶν τελευταίων λόγων τῶν πραγμάτων, διότι οὔτε ἐπιστήμην καὶ ἀληθειαν ἔδεχοντο οὔτε ὅρεξιν εἶχον πρὸς τοιαύτας ἐπιστημονικὰς ἐργασίας, τὰς δποίας κατεγέλων. Τούναντίον ἀφορμώμενοι ἀπὸ τῆς καθ' ἡμέραν παρατηρήσεως καὶ πείρας ἀπεταμίευσιν πλοῦτον γνώσεων ἐκ πάντων τῶν κύκλων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ ἐκ τούτου ἔξτρηγον πορίσματα τὸ μὲν θεωρητικῆς φύσεως, π.χ. περὶ τοῦ δυνατοῦ ἢ ἀδυνάτου τῆς γνώσεως, περὶ τῆς πρώτης ἀρχῆς τῆς γλώσσης καὶ γενικῶς περὶ τῶν ἀρχῶν καὶ προδρόμων τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, τὸ δὲ πρακτικῆς φύσεως, περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, π.χ. περὶ τῆς μορφώσεως τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς προσωπικότητος. Ἡ μέθοδος αὐτῶν ἄρα ἡτο **ἐμπειρικὴ** ἀμα καὶ **ἐπαγωγική**, δραγανον δὲ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν ἡτο ἡ **φητορική**, ἥτις κατὰ τὸν Γαργίαν εἶναι **δημιουργὸς πειθοῦς**.

Ἀφ' οὗ κατὰ τοὺς σοφιστὰς ἀληθεια ἀντικειμενικὴ δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ μόνον δόξαι ὑποκειμενικαί, τὸ συμφέρον ἡμῶν ἀξιοῖ νὰ πείσωμεν καὶ τοὺς ἄλλους ὅτι ἀληθὲς εἶναι μόνον δ.τι ἡμεῖς νομίζομεν ώς τοιοῦτον. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς τέχνης τοῦ λόγου, τῆς διαλεκτικῆς καὶ μάλιστα τῆς ὁγηθρικῆς, ἥτις τότε ἔξαιρετικῶς ἔτιματο, ἐφ' ὅσον ἡτο τὸ μόνον δπλον, δι' οὗ δ ἀνθρωπος ἡδύνατο νὰ συντρίψῃ τὰ μακροχρόνια δεσμὰ θρησκείας, ἐθῶν καὶ νόμων, τὰ δποῖα ώς ἐν κλοιῷ περιέσφιγγον τὸν ἥδη εἰς ἔλευθερίαν ἀφηνιάσαντα ἐλληνισμόν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν σοφιστῶν ἐνθαγίζοντο ώς διδάσκαλοι τῆς ὁγηθρικῆς, ἀλλ' ἀπένεμον μείζονα ἀξίαν εἰς τὸ ἔντεχνον τοῦ λόγου καὶ τὴν τυπικὴν αὐτοῦ ἔκφρασιν ἥ εἰς τὴν λογικὴν καὶ πραγματικὴν ὀρθότητα τοῦ περιεχομένου. Οἱ ὁγηθρικοὶ λόγοι των, ἀποσκοποῦντες πάντοτε τὴν ἐπίδειξιν, διεκρίνοντο διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἐκλογὴν τοῦ θέματος καὶ ἔκοσμοῦντο διὰ τολμηρῶν μεταφορῶν καὶ εἰκόνων, ποικιλωτάτων σχημάτων,

πλουσίας και κατατέχνου ἔκφρασεως, πλουσίας, κομψῆς και ἀνθηρᾶς γλώσσης και δι^π ώραιών μύθων. Ή δὲ διαλεκτικὴ αὐτῶν, ήν οἵδη πρῶτος εἶχε διαμορφώσει Ζήνων ὁ Ἐλεάτης, ἐσκόπει νὰ καταστήσῃ τὸν μαθητὴν ἵκανὸν νὰ πλήξῃ τὸν ἀντίπαλον διὰ σοφισμάτων και ἐπιτηδείων ἐλεγμῶν και νὰ περιπλέξῃ αὐτὸν εἰς τὰ σοφιστικὰ δίκτυα, ἀδιαφόρως πρὸς τὴν ἀλήθειαν, εἴτε ἐν δικαστηρίῳ εἴτε ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ. Πρωτ. τὸν οἵτε λόγον ἀρείτω ποιεῖν. Μετέδιδον δὲ τὰς γνώσεις εἰς τοὺς μαθητάς των διττῶς, α') διὰ πλήρους σειρᾶς μαθημάτων (courts), διαρκούσῃς μακρότερον χρόνον, ἐν τῇ οἰκίᾳ, δῆθυν κατέλυνον, πρὸς τοὺς πολυπληθεῖς μαθητάς των ἀντὶ ἀρῶν διδάκτρων*. Πλὴν τῆς ἀλληλῆς αὐτῶν διδασκαλίας συνέτασσον και εἰσαγωγὰς εἰς τὴν ὁγητορικήν, ἔγραφον και ἀπήγγελλον λόγους ὁγητορικοὺς ὡς ὑποδείγματα πρὸς μίμησιν. (loci communes) και ὑπεχρέουν τοὺς μαθητὰς νἀπαγγέλλωσιν αὐτούς, προπαιδεύοντες αὐτοὺς διὰ ποικίλων ὁγητορικῶν ἀσκήσεων και διὰ τὸ πολιτικὸν στάδιον.

Ἐν τῇ προσφερομένῃ πανδαισίᾳ παρείχετο συχνάκις ὡς εὔγευστον καρύκευμα και ἔρμηνεία ποιητῶν, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ δὲν ἥρμηνεύοντο πλέον ὡς αὐθεντίαι, δῆθυς ἐν τῇ παλαιοτέρᾳ ἐκπαιδευ-

* Είναι ἀληθὲς ὅτι ἡ σχέσις σοφιστοῦ και μαθητοῦ ἔρειδομένη εἰς τὰ δίδακτρα ἐστερεῖτο τῆς εὐγενείας ἐκείνης και ἔγκαρδιότητος, ητις ἔχαρακτήριζε τὴν σχέσιν τοῦ φιλοσόφου πρὸς τοὺς μαθητάς του, τὴν ἔρειδομένην ἐπὶ προσωπικῆς φιλίας και στοργῆς και διὰ τοῦτο ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων και ὁ Ἀριστοτέλης ἔθεωρουν τὸν χρηματισμὸν τοῦτον ὡς ἀνάξιον διδασκάλου σοφίας και ὁ Σ. καλεῖ τοὺς σοφιστὰς καπήλους πνευματ. ἐμπορευμάτων και ἔταιρας ἀπεμπολούσας τὸν ἔρωτα αὐτῶν.

Ἄλλὰ θὰ ἦτο δλως ἀδικον νὰ μεμφθῶμεν τοὺς ἀνδρας ἐκείνους, διότι δὲν ἥσκουν ἀμισθὶ τὸ ἐπαγγελματικὸν αὐτῶν ἔργον καθ' οὓς χρόνους και καλλιτέχναι Πρωτ. III 12-14. Μέν. 91 D, και ιατροὶ Πρωτ. III 6-9, Ἡροδ. III 131 και ποιηταὶ Πινδ. I. 2,5 κέ. ἥμειβοντο διὰ τὴν ἔργασίαν αὐτῶν* ὁ Πίνδαρος ὑμνήσας τὰς Ἀθήνας ἐλαβε μυρίας δραχμάς, ὁ Ἡρόδοτος ἀναγνούς τμῆμα τῆς ἴστορίας του ἐλαβε παρὰ τῆς αὐτῆς πόλεως 10 τάλαντα, ὁ Σιμωνίδης ἥξιον νάμειβεται προσηκόντως, ἀλλὰ και αὐτὸς ὁ φιλόσοφος Ζήνων ἔδεχετο μισθὸν διὰ τὰ μαθήματά του (Πλάτ. Ἀλκ. I 119 A). Και ἐάν τὰ ὑψηλὰ δίδακτρα τῶν 100 μνῶν διὰ πλήρη τὴν σειρὰν τῶν μαθημάτων δὲν εἴγαι ὑπερβολαί, πάντως θὰ ἥσαν ἔξαιρετικαὶ περιπτώσεις, αὐτὸς δὲ δ Πλάτων Πρωτ. XVI ὅδ κέ. παριστᾶ ἐν τούτῳ ὡς δλως ἄψογον και ἀφιλοκερδῆ τὴν στάσιν τοῦ σοφιστοῦ και βεβαιοῦ ὅτι Πρωταγόρας και Πρόδικος τόσον ἤγαπῶντο ὑπὸ τῶν μαθητῶν, ώστε σχεδὸν ἐπὶ τῶν κεφαλῶν των περιεφέροντο ὑπὸ τῶν μαθητῶν Πολ. X 600C.

τικῇ μεθόδῳ, ἀλλ' ὑπερβάλλοντο εἰς λογικὴν καὶ αἰσθητικὴν κριτικὴν καὶ εἰς ποικιλωτάτας πολλάκις ἐρμηνείας πρὸς ἐπίδειξιν τῆς σοφιστικῆς εὐφυΐας Πρωτ. XXV-XXXII καὶ XXIV δ, δπου δ 'Ιππίας ἄλλως ἐρμηνεύει τὸ τοῦ Πινδάρου Νόμος δ πάντων βασιλεύς, ἐν φοῖ συντηρητικῶς ἐρμηνεύοντες ἐνόσυν ἐνταῦθα τοὺς κρατοῦντας θεσμούς. 'Ο κλάδος δούτος τῆς διδασκαλίας ἔκαλεῖτο, φαίνεται, περὶ ἐπῶν δεινὸν εἶναι.

β') 'Ο δεύτερος τρόπος τῆς μεταδόσεως τῆς σοφιστικῆς μορφώσεως συνίστατο εἰς ὅμιλίας ἐπιστημονικὰς ἔκλελαϊκευμένας (conferences), αἵτινες ἄλλοτε ἐδίδοντο εἰς στενώτερον κύκλον φίλων ἐν ἴδιωτικαῖς φίκιαις, ώς ἐν τῇ τοῦ Καλλίου, ἄλλοτε δὲ ἐν δημοσίοις πολυσυχνάστοις τόποις (ἐν τῷ Λυκείῳ, ἐν τῷ Φειδοστράτου διδασκαλείῳ), δτε εἰσεπράττετο εἰσιτήριον $\frac{1}{2}$ -4 δραχ. (ἔμμισθοι ἀκροάστις, ἐπιδείξεις). Αἱ ὅμιλίαι αὗται ἢ εἶχον θέμα περὶ διαφορωτάτων ἀντικειμένων, προπαρεσκευασμέναι ἐπιμελῶς καὶ διὰ παντὸς δητορ. κόσμου κεκαλλωπισμέναι, ἢ ἡσαν αὐτοσχέδιοι λόγοι περὶ θέματος δριζομένου τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐπὶ τῇ ἀξιώσει τοῦ σοφιστοῦ ἐκ τοῦ μέσου τοῦ ἀκροατηρίου, δστις πάλιν ὑποχρεοῦται νὰ διεξαγάγῃ τὸν ἀγῶνα λόγων (πρβλ. τὰς διαλογικὰς ὅμιλίας "Αγγλων πελιτικῶν"). Καὶ ἐν φ καὶ ἐνταῦθα ἢ τέχνη τοῦ ὕφους καὶ ἢ δητορικὴ ὑπερέβαλλον εἰς βαρύτητα τὸ ἐπιστημονικὸν περιεχόμενον, ἐν τούτοις τὰ θέλγητρα ταῦτα ἐσαγήνευον τὰ πλήθη τοῦ φιλομαθοῦς καὶ φιλοκάλου κόσμου τῆς 'Ελλάδος, τὰ δποῖα κατέκλυζον τὰς αἰθούσας καὶ τοὺς ἄλλους χώρους τῶν ἀκροάσεων, ἐντρυφῶντα εἰς τὸν ἀρμονικὸν ὁνθμὸν τῶν περιόδων καὶ εἰς τὰ πολύχρωμα ψιμύθια τοῦ λόγου.

Γ'. Σκοπός. 'Ἐν φ δ σκοπὸς τοῦ φιλοσόφου εἶναι παντελῶς θεωρητικός, νὰ ἐρευνᾷ τὴν ἀλήθειαν, τὴν ἐπιστήμην, ἢ ἀντικειμενικὴ γνῶσις τοῦ κόσμου, καὶ νὰ μορφώνῃ τοὺς μαθητάς, ἐὰν ἔχῃ τοιούτους, ἀμισθὶ εἰς φιλοσόφους, δ σκοπὸς τοῦ σοφιστοῦ εἶναι οὐχὶ νὰ μορφώσῃ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εἰς σοφιστάς, ἀλλὰ νὰ μεταδώσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν γενικὴν μόρφωσιν τὴν ἀπαραίτητον διὰ τὸν βίον, τὰς γνώσεις ἐκείνας, τὴν τέχνην, δι' ὃν οἱ μαθηταὶ θὰ κυριαρχήσωσιν ἐν τῇ πάλῃ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ. "Οθεν δ σκοπὸς αὐτῶν εἶναι ἀποκλειστικῶς πρακτικός, ὑποκειμενικὴ γνῶσις, ἢ ἵκανότης νὰ εἶναι εὔστροφοι καὶ εὐμηχανοὶ ἐν τῇ ζωῇ, ἵκανοὶ νὰ λέγωσι καὶ νὰ πράττωσι τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὸν βίον.

Αλλ' ή τέχνη αὕτη τοῦ βίου καὶ ή κυριαρχία αὐτοῦ, τὸ ὄνειρον παντὸς φιλοδόξου "Ελληνος, ητο ἀδύνατον νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τοῦ κρατοῦντος ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, τοῦ ὅποιου τὸ πρόγραμμα περιελάμβανεν ὅλως στοιχειώδεις γνώσεις, ίδ. σ. 120. Εὰν τὸ ἄτομον ἥθελε νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸ ὑψος τῶν νέων περιπλόκων προβλημάτων τῆς ζωῆς καὶ νὰ μετέχῃ ἐνεργῶς τοῦ δημοσίου βίου ἔλλην. δημοκρατίας, ἔχοειάζετο οὐ μόνον εὔρυτέρας γνώσεις τῶν συνήθων, ἀλλὰ καὶ βαθεῖαν τυπικὴν μόρφωσιν ἐν τῷ διανοεῖσθαι καὶ λέγειν καὶ πρωτεικὴν προπαιδείαν χάριν ἀσφαλοῦς αὐτοῦ εὐδοκιμήσεως ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς ζωῆς καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ ή δικαιικῇ παλαιότρᾳ. Τὴν μετάδοσιν τῆς μορφώσεως ταύτης (παιδείας) ἐπηγγέλλοντο οἱ σοφισταί· ὅμολογῶς σοφιστὴς εἶναι καὶ παιδεύειν ἀνθρώπους λέγει. ὁ Πρωταγόρας VIII 48-9 καὶ καθορίζει ἀκριβέστερον τὸ πρόγραμμα τῆς διδασκαλίας του ὡδεῖς: Τὸ δὲ μάθημά ἐστιν εὐβουλία περὶ τῶν οἰκείων, δπως ἀν ἀριστα τὴν αὐτοῦ οἰκίαν διοικοῦ, καὶ περὶ τῶν τῆς πόλεως, δπως τὰ τῆς πόλεως δυνατώτατος ἀν εἴη καὶ πράττειν καὶ λέγειν IX 44 κέ., δηλῶν ὅτι διδάσκει συλλήβδην τὴν πολιτικὴν ἀρετὴν. Ομοίως περιγράφεται ή δρᾶσις τοῦ σοφιστοῦ ἐν Γοργίᾳ 520E καὶ ἐν Μέν. 91A. Οθεν δρῦς ὁ Σ. βλέπει ἐν τῷ Πρωταγόρᾳ παιδεύσεως καὶ ἀρετῆς διδάσκαλον XXXIII 21 καὶ ὁ Πρόδικος δρῦς ἔχει χαρακτηρίσει τὸν σοφιστὴν ὡς μεθόρια φιλοσόφου τε ἀνδρὸς καὶ πολιτικοῦ Εὐθυνδ. 305 C.

Αὗται αἱ θεμελιώδεις διαφοραὶ μεταξὺ φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ

Κατὰ τὴν εἰκόνα, ήν παρέχουσι περὶ αὐτῶν καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Αριστοτέλης, ἐπιστεύετο μέχρι πρό τινος ὅτι ή σοφιστική ητο σύστημα ἐστερημένον πάσης σοβαρότητος καὶ πάσης πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὁρμῆς, προελθὸν ἐκ ταπεινῶν φιλοχρηματίας ἐλατηρίων, ἀποπλάνησις καὶ διαστροφὴ τῆς φιλοσοφίας εἰς κενὴν δοκησισοφίαν καὶ εὐτελῆ ἐριστικήν, συστηματικὴν ἀνηθικότης καὶ ἐπιπολαιότης.

Αλλ' ή πρόοδος τῆς ἔρευνης ἀπήλλαξεν αὐτοὺς πολλῶν ἀδίκων πυριφῶν καὶ ήρμήνευσε πολλὰ τὰ στρεβλὰ αὐτῶν ὡς φυσικὸν προϊόν τῆς ιστορικῆς ἔξελίξεως τοῦ ἔργου αὐτῶν. Βεβαίως δὲν εἶχον τὴν θαυμαστὴν διανοητικὴν συγκέντρωσιν καὶ τὴν ἡθικὴν σοβαρότητα τῶν φιλοσόφων· αἱ περὶ ἐπιστήμης δοξασίαι αὐτῶν εἶναι οὐχὶ σοβαραὶ καὶ αἱ ἡθικαὶ αὐτῶν ἀρχαὶ ἐπικίνδυνοι· ὁ φιλαπόδημος βίος αὐτῶν πρὸς ἄγραν μαθητῶν, ή φιλοχρηματία, αἱ πρὸς ἀλλήλους